

II, 119, 188-190, 198-200, 206, 209, 226-227, 233; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 92, 317, 392, 402; a.e. (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, XI, 89, 257-258, 315, 322, 392; Ebü'l-Ferec, *Târih*, II, 376-377, 391, 400, 402, 406, 414; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 22-23; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme* (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, II, 146, 148-149; Cenâbî Mustafa Efendi, *el-Aylemü'z-zâhir*, Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 831, vr. 39^{a-b}; *Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zâhir fi ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri* (haz. Muharrem Kesik, yüksek lisans tezi, 1994), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, metin, s. 29-30; tercüme, s. 9-10; *Târih-i Âli Selçuk* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, metin, s. 37-38; tercüme, s. 25; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-düvel: Selçuklular Tarihi* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2001, metin, II, 139-140; tercüme, II, 157-158; Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Katalogu*, İstanbul 1321, IV, 88-96; F. Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, Paris 1912, II, 493-495, 497-498, 507; Halil Edhem [Eldem], *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334, s. 18-33; Abdülhaluk Çay, *II Kılıç Arslan*, Ankara 1987, s. 34-35, 43, 46-48, 58, 60-61; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 257-259; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 178-179, 190-191, 198, 201-207; a.mlf., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 16-17; a.mlf., "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *DTCFD*, IX/4 (1951), s. 447-457; a.mlf., "Kılıç Arslan II", *İA*, VI, 688-692; İbrahim Artuk – Cevriye Artuk, "Dânişmend Sikkelerine Genel Bir Bakış", *Niksar'ın Fethi ve Dânişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, Tokat 1996, s. 100-102; Sefer Solmaz, *Dânişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları* (doktora tezi, 2001), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 173-175, 190-193; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 45-46, 49, 115; a.mlf., "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", *TD*, sy. 36 (2000), s. 241-242; a.mlf., "Cenâbî'ye Göre Dânişmendliler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 4, İstanbul 2001, s. 243-266; a.mlf., "Yağlıbasan Devrinde Dânişmendliler-Türkiye Selçukluları İlişkileri", *TD*, sy. 37 (2002), s. 137-147; Mükrimin Halil Yınanç, "Dânişmendliler", *İA*, III, 471-474; I. Mélikoff, "Dânişmendides", *EP* (Fr.), II, 112-114; Abdülkerim Özyaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, 471-473.

MUHARREM KESİK

ZÜREYK, Kostantin

(قسطنطين زريق)

(1909-2000)

Arap milliyetçiliğine dair fikirleriyle tanınan Suriyeli hristiyan düşünür, tarihçi, yazar.

18 Nisan 1909'da Şam Rum Ortodoks Kilisesi'ne mensup, ticaretle uğraşan bir aile içinde doğdu. Adı Constantine K. Zurayk, Costi K. Zurayk, Qustantin Zurayk

gibi farklı şekillerde yazılır. Babası Kayser daha önce Kolombiya'ya göç etmiş, orada bir süre oturduktan sonra Suriye'ye dönerek evlenmiştir. Kostantin (Kustantin) Züreyk ilk ve orta öğrenimini Şam'daki Rum Ortodoks Kilisesi'nin okullarında gördü. 1923'te Beyrut Amerikan Üniversitesi Geometri ve Matematik Bölümü'ne kaydolduysa da ardından tarih bölümüne geçti ve buradan 1928'de mezun oldu. Chicago Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamladı ve Princeton Üniversitesi'nde hazırladığı "Miskawahi's Ethics and Greek Thought" başlıklı teziyle felsefe doktoru unvanını aldı. Daha sonra Beyrut'a döndü ve Amerikan Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna girdi (1942). Suriye'nin bağımsızlığını kazanması üzerine yeni açılan Washington Büyükelçiliği'nde görev yaptı (1945-1947). Aynı dönemde yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletler'de Suriye'yi temsil etti. Ardından Beyrut'a döndü. 1947-1949 arasında Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak çalıştı ve rektör yardımcılığına getirildi. Daha sonra Şam'daki Suriye Üniversitesi'nin ilk rektörlüğüne tayin edildi (1949-1952). Ardından yine Beyrut'a döndü ve Amerikan Üniversitesi'nde önce rektör yardımcısı (1952-1954), daha sonra rektör oldu (1954-1957). Rektörlüğün ardından idarî bir görev almadı ve üniversitede ders vermeye devam etti (1958-1977). 1963'te Filistin Araştırmaları Enstitüsü'nün (Müessesetü'd-dirâsâti'l-Filistîniyye / Institut for Palestine Studies) kuruluşunda yer aldı ve 1984'e kadar bu kurumun müdürlüğünü yaptı. 1965'te Colombia Üniversitesi'nde, 1977'de Georgetown ve Utah üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 12 Ağustos 2000'de Beyrut'ta öldü.

Züreyk ulusal ve uluslar arası pek çok kuruluşta etkin rol oynamıştır. Bunlar arasında Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye bi-Dimaşk ve el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-İrâkî üyelikleri, The American Historical Association onur üyeliği, UNESCO İcra Kurulu ve UNESCO himayesindeki The International Commission for a Scientific and Cultural History of Mankind üyelikleri, International Association of Universities üyeliği ve başkanlığı, Friends of the Book in Lebanon başkanlığı ve Katar Üniversitesi Mütevelli Heyeti üyeliği sayılabilir. 1956'da Beyrut Amerikan Üniversitesi tarafından "seçkin tarih profesörü" unvanına layık görülmüş, 1967'de Michigan Üniversitesi kendisine fahri doktor unvanı vermiş, ayrıca pek çok devlet ve kurumdan çeşitli

nişanlar ve ödülleri almıştır: Suriye hükümeti tarafından Üstün Hizmet ve Mümtaz Sınıf madalyaları, Lübnan hükümeti tarafından Maarif madalyası, First Class, Visâmü'l-ardi'l-vatanî ve Commandeur Class nişanları. Bunların yanında 23 Nisan 1999'da el-Munazzamatü'l-Arabiyye li't-terbiye ve's-sekâfe ve'l-ulûm ve el-Lecnetü'l-vataniyye el-Lübnâniyye li't-terbiye ve'l-ilm ve's-sekâfe tarafından Arap Kültürü ödülüne layık görülmüştür. Züreyk hakkında çok sayıda çalışma yapılmış (bk. bibl.), *Dirâsât Filisîniyye: Mecmû'atü ebhâş vuğ'at tekrîmen li'd-duktür Kıonşanşin Züreyk=Studia Palaestina Studies in Honour of Constantine K. Zurayk* (ed. Hişâm Neşşâbe, Beyrut 1988) ve *Arab Civilization: Challenges and Responses: Studies in Honor of Constantine K. Zurayk* (ed. George N. Atiyeh – İbrahim M. Oweiss, New York 1988) başlıklı armağan kitaplar hazırlanmıştır.

Gerek dünya gerekse Ortadoğu coğrafyasında çok önemli olayların meydana geldiği bir dönemde yaşayan Kostantin Züreyk bir idareci, bir bilim ve aksiyon adamıdır. Akademik ve idarî çalışmalarını sürdürürken Arap coğrafyasının içinde bulunduğu kötü şartların sebeplerini irdeleyerek çözüm yolları aramıştır. Arap milliyetçiliğinin önde gelen teorisyeninden biri kabul edilir. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde görev yaptığı sırada talebeler arasında milliyetçi ve özgürlükçü hareketlerin yaygınlaşması için çaba harcamış, çoğunluğu hristiyan olan bu gençlerin milliyetçi bir şuur kazanmalarına büyük katkıda bulunmuştur. Önce Suriye'nin Fransız işgalinden kurtarılması ve daha sonra Filistin'in hürriyetine kavuşmasını sağlamak amacıyla pek çok dernekle iş birliği yapmış, kuruluşlarında ve faaliyetlerinde önemli roller üstlenmiştir. 1930'lu yıllarda Beyrut Üniversitesi talebeleri arasında kültürel faaliyetler gerçekleştirmek üzere oluşturulan, kendisinin de yönetiminde yer aldığı Cem'iyetü urveti'l-vüskâ bunlardan biridir. 1939'da kaleme aldığı *el-Va'yu'l-kavmi*, Arap milliyetçilerinin baş ucu kitabı haline gelmiştir.

Kostantin Züreyk, dinleri ve mezhepleri dikkate almadan bütün Araplar'ın Arap diline, kültürene dayalı birliği için çalışmıştır. Dolayısıyla onun Arap milliyetçiliğinin seküler bir çizgide devam etmesinde etkisi çok büyüktür. Düşüncelerini Arap birliği ve milliyetçiliği, medeniyet, ilerleme, akıl

Kostantin Züreyk

cılık, devrim, uyanış ve düzen gibi kavramlar etrafında şekillendirmiş, oryantalizmin Doğu ve özel olarak Arap toplumları için geliştirdiği, Arap toplumunun kendisini geri bırakan heyecanlı, hayalci, mitolojik ve şiirsel bir yapıya sahip olduğu söylemini içselleştirmiştir. Züreyk ana meselesini, Arap toplumunu içinde bulunduğu durumdan hızla çıkarıp modern dünyada gücünü ve saygınlığını temin edecek bir inkılabı gerçekleştirmek, onu aktif, gerçekçi, akılcı ve ilmi bir yapıya kavuşturmak şeklinde belirler. Züreyk'in medeniyet hakkında yazdığı pek çok yazıda ilerleme, modernleşme ve Batılılaşma kavramlarını hemen hemen eş anlamlı olarak kullandığı görülür.

Araplar'ın 1948 ve 1967'de İsrail karşısında ağır bir yenilgiye uğraması Züreyk'in düşüncesinin gelişme seyrini belirleyen ana etkenlerden birisi olmuştur. 1948'deki yenilgi için "büyük felâket" (nekbe) tabirini kullanan ilk yazarlardan olan Züreyk, her iki yenilgiden sonra telif ettiği eserlerde bu yenilgilerin sebeplerini göstermeye çalışmış, ardından siyonizm ile mücadeleyi ve Filistin meselesini hayatının merkezine almıştır. İlk eserinde, Filistin topraklarında askerî yenilgi sonrasında siyonist bir devletin kurulmasının bir felâket, daha kötüsünün ise toplumun mânevî değerlerinde yaşanacak çöküş olduğunu belirtir. O güne kadar Araplar'ın kültürel ve medenî yükselişini ön plana çıkarmış, daha sonra da siyonizme karşı çok daha iyi teşkilâtlanmaları gerektiği üzerinde durmuştur. Filistin Kurtuluş Örgütü liderlerinden Corc Habeş, Beyrut Amerikan Üniversitesi

Tıp Fakültesi'nde okurken Züreyk'in seminerlerini takip ederek ondan büyük ölçüde etkilenmiştir.

Eserleri. Telif. 1. el-Va'ÿü'l-ğavmî: Nażarât fi'l-ğayâti'l-ğavmiyye el-müfettiħa fi'ş-şarkî'l-ğArabî (Beyrut 1939). Züreyk'in Arap milliyetçiliği kavramı çevresinde ortak bir şuur oluşturulması tezini işlediği, çeşitli yerlerde yayımlanmış makalelerini içeren eseridir. Raif Hürî buna *Me'âlimü'l-Va'ÿi'l-ğavmî* adıyla bir rediye yazmıştır. **2. Ma'ne'n-nekbe** (Beyrut 1948). 1948'de Araplar'ın yahudiler karşısında yenilmesinin hemen ardından yazılan, yenilginin sebep ve sonuçlarının, buna getirilen çözüm tekliflerinin incelendiği eser R. Bayly Winder tarafından *The Meaning of the Disaster* adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiş (Beirut 1956) ve diğer bazı kimselerin konuyla ilgili yazılarını da ihtiva eden bir kitap içinde yayımlanmıştır (*Nekbe 1948: Esbâbühâ ve sübülü ilâcihâ*, Beyrut 2009). **3. Eyyü ğad: Dirâsât li-ba'zi bevâ'isi nehğatine'l-mercüvve** (Beyrut 1957). Müellifin Arap toplumunun geleceğinin nasıl şekillendirilmesi gerektiğini ele aldığı çeşitli makalelerinden oluşmaktadır. **4. Naħnü ve't-târîħ: Me'âlîb ve tesâ'ülât fi şınâti't-ta'rîħ ve şun'it-târîħ** (Beyrut 1959, 6. bs. 1985). **5. Hâze'l-ğaşrû'l-mütefeccir: Nażarât fi vâkı'înâ ve vâkı'î'l-insâniyye** (Beyrut 1963). Bu eser de yazarın makalelerinden meydana gelmektedir. **6. Fi Ma'raketi'l-ğadâre: Dirâse fi mâhiyyeti'l-ğadâre ve aħvâlihâ ve fi'l-vâkı'î'l-ğadâri** (Beyrut 1964, 4. bs. 1981). Züreyk, medeniyet kavramı ve medeniyet teorileri üzerinde durduğu eserinin bu konuda yazılmış Arapça ilk eserlerden olduğunu belirtir. **7. Ma'ne'n-nekbe müceddeden** (Beyrut 1967). **8. More than Conquerors** (Beirut 1968). Züreyk'in 1953-1966 yılları arasında Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde yaptığı konuşmaları içerir. **9. Naħnü ve'l-müstakbel** (Beyrut 1977, 1980). **10. Tensions in Islamic civilization** (Washington 1978, Center for Contemporary Arab Studies, Georgetown University). **11. Me'âlîbü'l-müstakbeli'l-ğArabî ħümûm ve tesâ'ülât** (Beyrut 1983). Müellifin Araplar'ın çeşitli sorunları ve gelecekleriyle ilgili makalelerinden oluşmaktadır. **12. Me'l-ğAmel: Ħadîş ile'l-ecyâli'l-ğArabiiyyeti't-tâli'ğ** (Beyrut 1998). **13. el-A'ğmâlü'l-fikriyye el-ğamme li'd-ğuktür Ħuşânfin Züreyk** (Beyrut 1994). Züreyk'in yukarıda zikredilen eserlerinin dört cilt halinde toplu basımıdır.

Çeviri, Tahkik ve Neşir. 1. Ümerâ'ü Ğassân min âli Cefne, Theodor Nöldeke ve ħiye risâlâtüh (Beyrut 1933, 2009; London 2009, Bendelî Cevzî ile birlikte). Theodor Nöldeke'in *Die Ghassanischen Fürsten aus dem Hause Ğafna's* adlı eserinin (Berlin 1887) Arapça'ya tercümesidir. **2. İsmâil Çöl Bey, el-Yezidiyye ħadîmen ve ħadişen** (Beyrut 1934). **3. Provisional Readings in the Medieval History of the Near East** (ed. K. Zurayk, Beyrut 1934). Ortadoğu tarihi hakkında bir ders kitabıdır. **4. Târîħu İbni'l-Furât el-ğHanefî (Târîħu'd-düvel ve'l-mülûk)**. Nâsirüddin İbni'l-Furât'ın *Târîħ*'inin Viyana'da mevcut nüshasının VII. cildiyle (h. 672-682, Beyrut-Kahire 1942) IX. cildinin birinci kısmını (h. 789-792, Beyrut 1936) bizzat yayımlayan Züreyk, VIII. cildiyle (h. 683-696) IX. cildin ikinci kısmını (h. 793-799) Neclâ İzzeddin ile birlikte neşretmiştir (Beyrut 1938, 1939). **5. Provisional Readings in the History of the Arabs and Their Culture** (Beyrut 1940). Müellifin Esed Rüstem'le (Asad Rustum) birlikte editörlüğünü yaptığı eser Arap tarihiyle ilgili bir ders kitabıdır. **6. Târîħu'l-ğilm**. Züreyk'in, Muhammed Kâmil Hüseyin, Muhammed Mustafa Ziyâde, İbrâhim Beyyûmî Medkûr ve diğerleriyle birlikte yaptığı George A. L. Sarton'un *A History of Science* adlı eserinin Arapça çevirisinin edisyonusudur (I-VI, Kahire 1957-1972). **7. Tehzîbü'l-aħlâk ve taħîrû'l-a'ğrak** (*Kitâbü't-Taħâre ve taħâretü'n-nefs*, Beyrut 1966). İbn Miskeveyh'in ahlâka dair eserinin ilk tahkikli neşrini yapan Züreyk eseri *The Refinement of Character* adıyla İngilizce'ye de çevirmiştir (Beyrut 1968).

Züreyk'in bazı makaleleri şunlardır: "The Essence of Arab Civilization" (*MEJ*, III/2 [1949], s. 125-139); "The National and International Relations of the Arab States" (ed. T. Cuyler Young, *Near Eastern Culture and Society*, Princeton 1951, s. 205-224); "Naħve ħulûl 'ameliyye li't-teğalüb 'ale'l-ağabât fi sebîli'l-vaħdeti'l-ğArabiiyye" (*ğadâyâ 'Arabiiyye*, VII/7 [Temmuz 1980], s. 5-16); "Arab-American Relations: Dangers and Opportunities" (*Arab Studies Quarterly*, II/2 [Spring 1980], s. 113-126); "en-Nehcü'l-ğaşri: Muħtevâ ve ħüviyyâtüh, icâbiyâtüh ve selbiyyâtüh" (*el-Müstakbelü'l-ğArabî*, VII/69 [Kasım 1984], s. 106-121) (eserleri için ayrıca bk. *Dirâsât Filistiniyye*, s. xiii-xx).

BİBLİYOGRAFYA :

Kustantin Züreyk, *The Meaning of the Disaster* (trc. R. B. Winder), Beirut 1956; a.mlf., "Arab Nationalism and Religion", *Arab Nationalism: An Anthology* (ed. S. G. Haim), Berkeley 1974, s. 167-171; a.mlf., *Fî Ma'raketi'l-ḥaḍâre: Dirâse fî mâhiyeti'l-ḥaḍâre ve aḥvâlihâ ve fî'l-vâkı'i'l-ḥaḍârî*, Beirut 1981; a.mlf., "The Essence of Arab Civilization", *MEJ*, III/2 (1949), s. 125-139; H. A. Faris, "Constantine K. Zurayk: Advocate of Rationalism in Modern Arab Thought", *Arab Civilization: Challenges and Responses: Studies in Honor of Constantine K. Zurayk* (ed. G.

N. Atiyeh – Ibrahim M. Oweiss), Albany 1988, s. 1-41; G. N. Atiyeh, "Humanism and Secularism in the Modern Arab Heritage: The Ideas of al-Kawakibi and Zurayk", a.e., s. 42-59; *Dirâsât Filisṭiniyye: Mecmû'atü ebḥâş vuṣî'at tekrîmen li'd-duktûr Ḳuṣṭânṭîn Züreyk=Studia Palaestina Studies in Honour of Constantine K. Zurayk* (ed. Hişâm Neşhâbe), Beirut 1988; tür.yer.; Enîs Sâyîğ v.dğr., *Ḳuṣṭânṭîn Züreyk 65 'âmen mine'l-'aṭâ'*, Beirut 1996; "Ḳuṣṭânṭîn Züreyk", *Mevsû'atü Beyti'l-ḥikme li-a'lâmi'l-'Arab fi'l-ḳarneyni't-tâsi' 'aşer ve'l-'işrîn*, Bağdad 1420/2000, I, 413-414; Sâlih Zehreddin, *Mevsû'atü ricâlât min*

bilâdi'l-'Arab, Beirut 2001, s. 665-679; Azîz el-Azme, *Ḳuṣṭânṭîn Züreyk: 'Arabiyyün li'l-ḳarni'l-'işrîn*, Beirut 2003; Abdülğanî İmâd, *Ḳuṣṭânṭîn Züreyk: ed-Dâ'iye ve'l-müfekkiri'l-ḳavmiyyü'l-'Arabî*, Beirut 2012; Charles U. Zenie – Michael R. Fischbach, "Zurayk, Constantine", *Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa* (ed. Ph. Mattar v.dğr.), Detroit 2004, IV, 2443; E. S. Kassab, "An Arab Neo-Kantian Philosophy of Culture: Constantine Zurayk on Culture, Reason and Ethics", *Philosophy East and West*, XLIX/4, Honolulu 1999, s. 494-512.

HİLAL GÖRGÜN